

NARMAAs vårkonferanse 2017

Forskningsetiske utvalgs organisering og oppgaver. Refleksjoner ut fra erfaringer og nye lovkrav

Terje Kvilhaug, Etiklutvalget ved NMBU

Forslaget til ny lov om forskningsetisk arbeid (forskningsetikkloven)/Proposisjon 158 L

Forslaget innebærer både en innskjerping og en tydeliggjøring av forskningsinstitusjoners ansvar for å «sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer» (§ 5)

Utover ansvar for at alle som deltar i forskningen har kunnskap om forskningsetiske normer, har institusjonen ansvar for å behandle uredelighetssaker; den skal «fastsette retningslinjer for behandling av mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer» og «ha et uredelighetsutvalg» (§ 6)

Uttalelsen fra utvalget skal ikke bare ta stilling til om «forskeren har opptrådt vitenskapelig uredelig eller ikke», men også «om det foreligger systemfeil ved institusjonen» og «om det vitenskapelige arbeidet bør korrigeres eller trekkes tilbake» (§ 8)

Mulige alvorlige brudd skal rapporteres til Granskningsutvalget, som utover å kunne ha en veiledersrolle i slike saker fungerer som «klageinstans for uttalelser hvor det konkluderes med at en forsker har opptrådt vitenskapelig uredelig» (§ 7)

Ifølge departementets vurdering «skal utvalget ha nødvendig kompetanse i forskning, forskningsetikk og jus»; det skal ha «minst ett medlem som ikke er ansatt ved institusjonen»; det skal være «faglig uavhengig» (ikke instrueres med tanke på vurderingers innhold og konklusjon), men ellers (og det er vel det mest interessante i vår sammenheng) er det «opp til den enkelte forskningsinstitusjon å fastsette nærmere organisering av utvalgene, herunder å fastsette hvor mange (faste) medlemmer» (Prop., s. 71 og s.72)

Innenfor noen klare rammer åpner Kunnskapsdepartementet for ulike former for organisering (og for ulike betegnelser); om det skal etableres i form av et rent redelighetsutvalg; om det skal ha utvidede (og spesielt forebyggende) oppgaver (utover de som er angitt i lovkravet, spesielt § 6), om det skal legges til eksisterende utvalg og om det skal samarbeide på en eller annen måte med utvalg ved andre institusjoner osv.

Det siste punktet er utgangspunkt for det videre:

Etiklutvalget ved NMBU – organisering og oppgaver

Stilt overfor forslaget til ny lov om forskningsetikk må/bør nok alle forskningsinstitusjoner i Norge gjennomgå sitt undervisningstilbud i forskningsetikk, sine rutiner for behandling av mistanker om vitenskapelig uredelighet (NMBU er foreløpig henvist UMBs regler), herunder spørsmålet om forskningsetiske utvalgs organisering og oppgaver

Siden tidlig nittital har NLH/UMB/NMBU hatt etiklutvalg/etikkråd med et bredt spekter av oppgaver, de siste 8-9 årene også uredelighetssaker (anklager/påstander om uredelighet)

Etikkutvalget og Forskningsavdelingen ved NMBU vil høyst sannsynlig gå inn for at NMBU for framtiden, og blant på bakgrunn av den nye forskningsetikkloven, opererer med et etikkutvalg og et redelighetsutvalg, der medlemmene i siste utvalg delvis springer ut av Etikkutvalget (dvs. blant de som har kompetanse i forskning, forskningsetikk og jus), og der Forskningsavdelingen holder sekretæren i utvalgene

Etikkutvalget ved NMBU består i dag av leder, to i fast forskerstilling, én representant for hver av gruppene teknisk-administrativt ansatte, stipendiater og studenter, samt ett eksternt medlem (jurist) og en sekretær (fra personalavdelingen)

Organiseringen (medlemsfordelingen) gjenspeiler i noen grad oppgavene; ifølge mandatet skal det være et faglig uavhengig og rådgivende organ i etiske problemstillinger knyttet til forskning, undervisning og administrasjon; det kan oppnevnes som saksbehandler i uredelighetssaker; det skal uttale seg i saker vedrørende innføring eller endring i forskningstilbudet i forsker- og kandidatutdanning; det skal fremme interesse for etikk og mer spesielt for tiltak som skal forebygge uredelighet og bidra til at virksomheten ved NMBU foregår innenfor rammen av nasjonale lover og etiske retningslinjer

I de senere år har Etikkutvalget hatt en rekke saker til behandling av større og mindre alvorgrad og krav til arbeidsinnsats under rubrikken «påstander om uredelighet og/eller annen uetisk opptreden» (fra påstander om uredelig omgang med data og slutninger til fordel for oppdragsgiver i forskningsrapporter til uredelig formidling av forskning i media)

Utover slike oppgaver har Etikkutvalget (i enkelte tilfeller leder og nestleder) operert som rådgiver for forskere/forskergrupper i saker som gjelder medforfatterskap, plagiering (utenfor NMBU), utarbeiding av etiske retningslinjer på prosjektnivå, godkjenning av forsøk; det har stått hovedansvarlig for utarbeidelse (inkl. gjennomføring av høringsrunder) av etiske retningslinjer ved NMBU; deltatt i høringsrunder som for eksempel med forslag til nye nasjonale forskningsetiske retningslinjer; arrangert åpne møter over forskningsetisk og andre relevante temaer, delvis i samarbeid med biblioteket ved NMBU og Forskerforbundet; bidratt til å utarbeide krav til forskerutdanningen og til en egen etikknettside i samarbeid med forskningsavdelingen

Noen refleksjoner ut fra lovkrav og fra erfaringer ved NMBU

Det gis krefter i (forsknings)systemet som motarbeider implementeringen av forskningsetikken (blant annet i form av en positivistisk avvisning av at moralske normer angår forskningen i og for seg, uttrykt ved liten interesse for å diskutere forskningsetiske spørsmål), men:

Lovendringen vil kunne bidra til å styrke den forskningsetiske bevissthet hos enkeltforskere og dermed til å sikre at forskningen skjer forskningsetisk forsvarlig, gjennom at den tydeliggjør og skjerper institusjonens eget ansvar både for å motvirke uredelig forskning og behandle tilfeller av uredelighet gjennom egne utvalg, herunder rapportere om alvorlige tilfeller til Gransknings-utvalget (hva som motvirker mørklegging) og vurdere institusjonens eget ansvar i et gitt tilfelle av uredelighet (jf. lovkravet til å ta stilling til om det foreligger «systemfeil» ved institusjonen)

Hvilken form for organisering og hva slags oppgaver bør et forskningsetisk utvalg ha for å kunne oppfylle lovens ånd på beste måte - den dobbelte oppgave av forebygging og behandling av uredelighet?

En utvetydig positiv erfaring fra en del års arbeid i Etiklutvalget ved NMBU (dvs. et utvalg med sterkt utvidede oppgaver i forhold til uredelighets saker), er at den omfattende erfaring med mange slags oppgaver har bidratt til å øke medlemmenes generelle forskningsetiske kompetanse (den forskningsetiske vurderingsevne), blant annet og ikke minst med tanke på behandling av uredelighets saker (dette er et rimelig sterkt argument for å forankre behandling av uredelighet i et utvalg med et noe bredere mandat)

Mer usikkert er det om Etiklutvalgets vide engasjement (åpne møter etc.) har bidratt til å øke interessen for forskningsetikk blant forskere og andre ansatte ved NMBU, og dermed også til å forebygge uredelighet (men en slik mulighet bør tas i betraktning med tanke på hva et utvalgs oppgaver bør være)

En utvetydig negativ erfaring er at det synes å være lite fristende og uaktuelt for mange forskere å arbeide i et utvalg som med relativt omfattende arbeidsoppgaver og med oppgaver som gir liten/ingen merittering (enkelte medlemmer gjennom årene yter minimalt); et relevant diskusjonstema er om et rent redelighetsutvalg (som innkalles ved behov, i regelen med relativt få saker) vil tiltrekke flere sterkt oppegående, forskningsetisk kompetente forskere

Etiklutvalgets brede utvalg av medlemmer reflekterer dets vide mandat, og erfaringen er at det har bidratt sterkt til et allsidig perspektiv på forskningsetiske utfordringer, men det kan tenkes saker av en type der det er uheldig at det sitter studenter (dette blir ikke mindre aktuelt i og med et utvalg som ikke bare *kan* få uredelighets saker på bordet, men *skal* ha alle slike saker)

Med tanke på organisering, er vårt (Etiklutvalget ved NMBU) syn at et forskningsetisk utvalg – med tanke på integritet og uavhengighet i prosessen - ikke bør plasseres for nær ledelsen ved institusjonen (men dette ble tenkt ut fra et Etiklutvalgs bredere spekter av oppgaver enn det som forbindes med uredelig forskning), samtidig som det bør ha god kontakt med Forsknings-avdelingen for gjensidig utveksling av blant annet informasjon og tanker (som kan styrke begges arbeid)

Ut fra det som er sagt så langt, vil altså vårt (Etiklutvalgets) råd til NMBU med tanke på forskningsetiske utvalgs organisering og mandat sannsynligvis være noe i retning av at Etiklutvalget i sin nåværende uavhengige form i hovedsak opprettholdes, med unntak av at sekretærstillingen går til Forskningsavdelingen (for å sikre best mulig og kontinuerlig kontakt), og med unntak av at uredelighets saker overtas av et redelighetsutvalg med sterk forankring i Etiklutvalget og den kompetanse som finnes der i forskning, forskningsetikk og jus, men som utvides med ett eller to faste medlemmer, og – om nødvendig – med faglig ekspertise i enkelte saker

Det er vanskelig å se at det gis én god løsning for én enkelt forskningsinstitusjon, og *helt sikkert ikke én for alle* (vi får tro at det er kunnskapsdepartementets tanke); men antakelig bør valget av løsning ved den enkelte institusjon respektere gode sider ved etablerte organisatoriske og prosessuelle rutiner på området, institusjonens faglige og organisatoriske profil, gode og dårlige erfaringer fra fortiden (ved egen forskningsinstitusjon/andre forskningsinstitusjoner) osv.

